

Araştırma Makalesi

Bekir Çobanzade'nin "Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti"ndeki Faaliyetinden Kesitler

Elnur Ağayev*

Öz

Yaptığı akademik çalışmalarıyla Türk Dünyasının değerleri arasında yer alan Bekir Sıtkı Çobanzade, yaşamının 12 yılını 1920-30'lı yılların önemli Türkoloji merkezi olan Azerbaycan'da geçirtti. Burada bulunan çeşitli akademik kurumlarda görev aldı, düşüncelerini paylaştı, eserler üretti. Bu kurumlardan biri de Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti oldu. Çobanzade, bu kurumda değişik kademelerde görevler üstlenerek, Türkoloji çalışmalarının kurumsallaşması, genelde Doğu, özelde Türk dilinin, Türk Edebiyat Tarihinin sorunlarının tespiti ve çözümü, yeni Türkologların yetiştirilmesi, Türkoloji alanında saha çalışmalarının önemi üzerinde durdu ve benzer çalışmaları teşvik etti.

Makalede Çobanzade'nin Cemiyet'teki faaliyetleri tutanaklar eşliğinde ayrıntılı olarak irdelenmektedir. Ayrıca çalışmada tutanaklara geniş yer verilmekle dönemin akademik muhiti ve Türkologları üzerinde yapılacak çalışmalara katkı yapmak düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çobanzade, Türkoloji araştırmaları, Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi,

* Doç. Dr.,Lefke Avrupa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / KKTC, E-posta: elnuraga@hotmail.com

On Activities of Bekir Sıtkı Chobanzade in the Association of Exploration and Study of Azerbaijan

Abstarct

Bekir Sıtkı Chobanzade who made various academic works, took his place among the pioneers of the world of Turkic studies and spent 12 years of his life in Azerbaijan, the country that was the centre of Turkic studies in 20s and 30s. He was a member of various scientific institutions and organizations in Azerbaijan. He shared his opinions and produced lots of works. One of the organizations in which he participated in that period was The Association of Exploration and Study of Azerbaijan. Chobanzade took part in different positions in the Association and encouraged the institutionalisation of study of Turkic languages, determination and solving problems of the history of Turkish literature and in general of Orientalism, taught new Turcologists, underlined importance of the field work in the Turkology and stimulated similar studies.

In this paper, activities of the Chobanzade in The Association have been examined according to the official records of the meetings. In addition, it is considered that giving widely place to the official records will make contribution to the study of academic environment and Turcologists of that period.

Keywords: Chobanzade, study of Turkic languages, Association of Exploration and Study of Azerbaijan, National Archive of the Republic of Azerbaijan

Giriş

Kırımlı aydın, şair ve dilbilimci Bekir Sıdkı Çobanzade (15.05.1893-13.01.1937) Türkoloji biliminin temelini atılması ve gelişmesine yaptığı katkılarıyla bilinmektedir. Yaptığı çok sayıdaki çalışmalarıyla Türkoloji dünyasının değerleri arasında yerini almıştır.

Çobanzade, Türkoloji dünyasına yaptığı katkıların önemli bir kısmını, hayatının 12 yıla yakın döneminin (1924/25-1937) geçtiği 1920-30'lu yılların Türkoloji merkezi olan Bakü'de /Azerbaycan'da gerçekleştirdi. Burada çeşitli ilmî kurum ve kuruluşlarda görev alarak, gazete ve dergilerde yazılar yazarak Türkolojiye hizmetlerini sürdürdü. Çobanzade'nin Azerbaycan'daki yaşamının 1925-1929 yılları arasındaki dönemin önemli bir kısmı, bugünkü Azerbaycan Bilimler Akademisi'nin temelini oluşturan "Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti"yle bağlıdır. Cemiyetin bölüm, şube ve komisyonlarında görev alan Çobanzade, burada konferanslar verdi, yapılan toplantılarda tartışmalara katılıp öneriler sundu, aynı zamanda Türkiye'de 1920-30'lu yıllarda maarif ve medeniyet sahasında yapılan ıslahatlar konusunda bildiriler sundu.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivi'nde Azerbaycan Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti (ATTC)'nin dosyaların bulunduğu 389 no'lu fontta Bekir Çobanzade'nin buradaki faaliyetine ışık tutacak çok sayıda belge bulunmaktadır. Belgelerin önemli bir bölümü ATTC toplantılarının tutanaklarından oluşmaktadır. Aynı zamanda Cemiyet'in Hudud Haricindeki Şark Bölümü'nün dosyaları arasında da Çobanzade'nin burada yaptığı konuşma metinleri bulunmaktadır. Daha önce tarafımızdan yapılan bir çalışmada, Çobanzade'nin Azerbaycan Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti'ndeki faaliyetleri ve burada Türkiye'de 1920-30'lu yıllarda maarif ve medeniyet sahasında yapılan ıslahatlar üzerine yaptığı konuşması incelenmiştir.¹ Yapılan çalışmada Çobanzade'nin Türkiye'de 1920-30'lu yıllarda maarif ve medeniyet sahasında yapılan ıslahatlar üzerine yaptığı konuşmalara ağırlık verildiğinden, onun cemiyetteki faaliyetleri zaman zaman genel hatlarıyla incelenmiştir. Bu çalışmada ise daha önceki çalışmada genel hatlarıyla incelenen konular cemiyetin toplantı tutanakları ve belgelerinden hareketle daha ayrıntılı irdelenmektedir. Aşağıda sunulan tutanaklardaki bilgiler ayrıca Çobanzade dışında dönemin önemli Türkologları ile ilgili yapılacak çalışmalara, dönemin akademik muhitine de ışık tutacaktır.

Çalışmanın başlığında geçen "kesitler" ifadesinin açıklamasını vermek de faydalı olacaktır. Bahsi geçen fonttaki belgelerin sistemli olmaması, bazı yerlerde boşlukların bulunması, bu belgelerin Çobanzade'nin buradaki faaliyetlerini tüm boyutlarıyla yansıtmadığı ihtimalini de göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir.

¹ Elnur Ağayev, "Bekir Çobanzade'nin "Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti"ndeki Faaliyetleri ve Islahatlar Üzerine Görüşleri", Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, yıl 9, sayı 17, Bahar 2013, s. 135-170.

Elnur Ağayev

Fakat bu sistemsizlik ve boşlukların görülmesi genel bir düşünceye ulaşılmasını engellemektedir.

Bekir Çobanzade'nin "Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti'ndeki Faaliyetlerinden Kesitler

1925 yılının sonlarında hazırlanan ve Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti'nin yapısını gösteren bir listede Çobanzade'nin cemiyette aşağıdaki görevleri üstlendiği görülmektedir:

1. Merkez Konsey Başkanlığı İlmi Sekreterliği,
2. Türkoloji Bölümü Başkanlığı,
3. O güne kadar tek toplantısını düzenleyen Tarih Komisyonu başkanı,
4. Lengüistik Komisyonu organizatörü,
5. Redaksiyon-Yayın Komisyonu'nda üye.²

Çobanzade, üstlendiği bu görevlerini kitaplar, makaleler yazarak veya cemiyetin toplantılarına katılarak yerine getirdi. Aşağıda, Azerbaycan Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti'nin günümüze ulaşan arşiv belgelerinde Çobanzade'nin cemiyetin toplantılarındaki katılımları, bu toplantılardaki konuşmaları veya ismi geçen diğer belgeler üzerinde durulacaktır. Takip edilecek yöntem aşağıdaki gibi olacaktır: öncelikle tutanak sunulacak, devamında tutanakta Çobanzade ile ilgili bulunan kısımların kısa değerlendirmesi yapılacak ve sonuç kısmında ise Çobanzade'nin cemiyetteki faaliyetleri genel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Tutanak³

Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti Tarih Bölümü Tabiat-Etnografya Şubesi'nin Kuruluş Toplantısı / 13 Ekim 1925

Katılımcılar: Prof. Çoban-zade, Gubaydullin, Aleksandroviç D. B., Subhanverdihanov A., Uels A. V., Lavrov, Prof. Fridolin, Prof. Zummer, Doç. Pakhomov, Alekberov A., Sadig H., Giyasbeyova A., Ryumin, Sısoyev V. M.

Başkan: Çoban-zade, *Başkan yardımcısı:* Gubaydullin, *Sekreter:*

Sısoyev V. M.

Gündem: Şubede görev alacakların belirlenmesi ve yapılacak işlerin planlanması.

Katılımcıların gündemle ilgili görüşlerini belirtmeleri.

Pakhomov: Bilimsel anlamda hazırlıklı olan, Azerbaycan tarihi üzerine bilimsel çalışmaları bulunanlar ilk aşamada buraya [cemiyete/şubeye] dâhil edilmelidir. Çünkü burada işi yürüten esas güçler onlar olacaktır. Aktif çalışacak ve aynı zamanda şubenin işlerine göre sorumluluk taşıyacaklardır. Bunların dışından kalan insanlar da bildiri sunabilir, oturumlara katılabilirler, ama karar alma aşamasında sorumluluk onların üzerinde olmayacaktır.

² "Структура Общества Обследования и Изучения Азербайджана", Известия Общества Обследования и Изучения Азербайджана, № 1, Баку 1925, с. 128, 129, 137, 139 [Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti'nin Yapısı], Azerbaycan'ı Öğrenen Cemiyetin Haberleri, sayı 1, Bakü 1925, s. 128, 129, 137, 139].

³ ARDA, fond [kolleksiyon] 389, Klasör [siyahı-klasör] 1, delo [iş-dosya] 13, list [vərəq-yapraq] 2-3.

Elnur Ağayev

Çoban-zade Leningrad İlmî-Araştırmalar Merkezi örneğini vererek benzerinin yapılmasını önerdi. *Çoban-zade*'nin ifadesine göre orada aktif çalışanlar kategoriye ayrılmaktadır:

- a. Enstitü'nün siyasetini belirleyen profesör üyeler,
- b. I. dereceli bilim adamları - Doçent ve diğer derecede olanlar,
- c. II. dereceli bilim adamları - yeterli bilgi ve tecrübe toplayanlar,
- d. Birinci kategoriye girenlerin kontrolü altında iş yapanlar. Bu kategoriye esasen Türkoloji Bölümü'ndeki gibi, özellikle üniversite öğrencilerini ve Azerbaycan tarihi üzerine çalışmak isteyenleri davet etmek gerekir. Böylece, bir taraftan çalışmalar yapılmış olacak, bir taraftan da yeni nesil bilim adamları yetiştirilecektir.

Sısoyev: Komisyon çalışmalarına Azerbaycan tarihini araştıranlar, bu alanla ilgilenen, edebiyat okuyan, aktif katılımcılar devam etmelidir.

Fridolin: İlmî-Araştırmalar Enstitüsü'nün kurulması daha faydalı olacaktı, fakat bunun için şimdilik yeterli bilimsel ve maddi altyapı bulunmamaktadır.

Subhanverdihanov: Arşiv, müze ve nümizmatika odaları bize seminerler yoluyla Azerbaycan'ı öğrenmek için genç bilim adamları, eğitmen ve sosyal aktivistler yetiştirme olanakları sağlıyor.

Toplantıya katılanlar, aktif şekilde çalışanlar için bir yaş sınırı ve zorunlu ilmi rehberliğin getirilmemesi kararına geldiler. Ayrıca Tarih Bölümü'nün başka bölüm ve komisyonlarla ortaklaşa toplantılar düzenleyerek, gençleri de ilgilerine göre buraya çekmek konusunda karar alındı.

Gelecekte yapılacak işler görüşülürken Fridolin, ayrı ayrı çalışanlar ve çalışmalar arasında tutarsızlıkların olmaması için belirli bir plan etrafında hareket edilmesi gerektiğini vurguladı. Ayrıca Fridolin'e göre, sadece bilimsel çalışmalarla da yetinmemek lazım, aynı zamanda Azerbaycan tarihi ile ilgili var olan kaynakların tanıtılması işi de yürütülmelidir.

Toplantıda, komisyonun daha Azerbaycan tarihinin sorunları belirlenmediğinden ve yeterli bilim adamları bulunmadığından şimdilik bir plan hazırlaması uygun görülmedi. Komisyon başkanlığına Azerbaycan tarihi ile ilgili sorunların belirlenmesi çalışmasını yürütmesi önerildi. Aynı zamanda üniversite profesörlerinin de, sorunların öncelikli olarak araştırılması, tespit edilmesi için yardımları istendi.

Sısoyev, 1) 1905 yılında Azerbaycan (Uels'den rica edilsin), 2) Şirvanşah Kesrani Dönemi (Pokhomov'dan rica edilsin) vb. konu başlıkları üzerinde durdu ve ilk aşamada araştırmalara konu olarak esasen Azerbaycan'ın 18. ve 19. yüzyıl gibi daha yakın tarihlerinin seçilmesini önerdi.

Prof. Çoban-zade, 20 Aralık 1925 tarihinde Türkoloji Kurultayı Düzenleme Kurulu'nun yapacağı toplantıyla bağlantılı olarak Azerbaycan'da Türk-Tatar İlmî-Araştırmalar Enstitüsü'nün kurulmasının önemi üzerinde durdu ve bu enstitünün kurultay günlerinde açılmasının iyi olacağını söyledi. Burada her şeyin öncelikli olarak maddi olanaklara bağlı olduğunu da ifade etti. *Çobanzade*'nin bu önerisi katılımcılar tarafından olumlu karşılandı. Böyle bir enstitünün kurulması ve bunun Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti ile organize çalışılması konusunda da istekler orataya çıktı.

Elnur Ağayev

Çobanzadenin önerisi katılımcılar tarafından olumlu karşılanırken, ilerideki günlerde komisyonda konuşma yapacakların bir sonraki toplantıda konuşma konusu ve metinlerini sunmaları istendi.

Bu tutanaktan, Çobanzade'nin bilimsel çalışmalar için kurumsallaşmayı önemseydiği görülmektedir. Çobanzade, kurum içinde görev dağılımını ve görülecek işlerin konu sınırlamasının belirlenmesini de istiyor. Ayrıca, Azerbaycan'da Türk-Tatar İlmî-Araştırmalar Enstitüsü'nün kurulmasını öneriyor.

Tutanak⁴

Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti Merkezi Konseyi'nin Toplantısı / 5 Kasım 1926

Katılımcılar: Merkezi Konsey Üyeleri: Kh. Teregulov, Figurovski, Çoban-zade, Zifeldt, Aleksandroviç, Dalavasser, Sısoyev, Alekperov, aday M. İzmailov.

Denetleme komisyonu üyeleri: Subhanverdihanov, Sısoyev, *Davet edilenler:* Şarifov, Bayraşevski

Başkan: Teregulov,

Sekreter: Alekperov

Gündemdeki konular: Cemiyetin yaz aylarında gördüğü işler,
Yayın planı,
Azerbaycanşinaslık kursu ile ilgili,
Cemiyetin Başkanlığının seçimi,
Diğer konular.

Zifeld toplantıyı açtı ve başkanlığın seçilmesini önerdi. Başkanlığa Teregulov seçildi.

Zifeld, yoldaş Baharlı'nın cemiyet tüzüğü'nün 15. maddesine göre Kurul üyeliğinden çıkarılması isteğinin olduğunu söyledi. Bu isteği kabul gördü. Yerine prof. *Kuznetsova* aday gösterildi.

Zifeld, yoldaş Cebiyev'in uzun süreliyiine Bakü'de olamayacağına göre Kurula yeni üyenin seçilmesini önerdi. Prof. *Figurovski* ise, Cebiyev'in hastalığından dolayı Kurul işlerine katılamadığını ve bundan dolayı da yerine seçilecek üyenin geçici olması gerektiğini söyledi. Oylama sonucu Cebiyev'in yerine *Mikail İzmailov* aday gösterildi.

Cemiyetin yaz aylarında gördüğü işlerle ilgili *Zifeldt* konuşma yaptı. Konuşma etrafında tartışmalar yapıldı. Mikail İzmailov, soru cevap kısmında Türkoloji bölümünün yazın yaptığı işlerin yetersizliğine ve üyelerinden üyelik hakkını zamanında toplayamamalarına dikkatleri çekti.

Çoban-zade, Türkoloji bölümünün yazın yapılan çalışmalarının yetersizliğine neden olarak aşağıdakileri gösterdi: Başkanlığın ve çalışanların olmaması veya yetersizliği, aynı işi yapan birçok benzer komisyonların olması, ayrıca bölümlerde birçok komisyonun olması ve bunun işlerin bir arada toplanmasını engellemesi. *Çoban-zade*, bundan dolayı da Bilim Kurulu'ndan ve Türkoloji Bölümü Başkanlığı'ndan alınmasını ve sorumlu olacağı herhangi bir komisyona verilmesini rica etti. *Çobanzade*, ricasının kabul görmemesi halinde şunların yapılmasını istedi: cemiyet, bölümün bundan sonraki faaliyetini açıklasın,

⁴ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 5, Yaprak 2-3.

Elnur Ağayev

planlasın, elemanları belirlesin ve yöneticisini, başkanını seçsin, çalışmasını sağlasın.

Dalavasser, Türkoloji Bölümü'nün önemini ve vazgeçilmezliğini vurguladı ve buranın işlemleri için her türlü önlemlerin alınmasını istedi. *Dalavasser*, ayrıca Foto Bölümünün cemiyetinin amacını anlamadığını ve şimdiki ekibin bırakılması gerektiğini vurguladı.

Mikail İzmailov, Türkoloji Bölümü'nü Cemiyetin önemli bölümlerinden birine çevirmenin cemiyetin esas görevlerinden olması gerektiğini söyledi. Bölüm işlerindeki başarısızlıkların nedenini o, bilimsel çevrelerde, bilimsel güçler ve okullar arasında bölümün ve işlerinin yeterince tanıtılmamasında gördü. Aynı zamanda ona göre, üniversitenin Şarkiyatçılık Fakültesi'nde çalışan Çoban-zade bütün kültürel güçleri cemiyetin komisyonlarının işlerine çekmelidir.

Yazın yapılan işlerle ilgili görüşlerini bildiren Prof. *Figurovski*, yönetmeliğe göre Bölümlerin kaderini bizler değil bölümlerin kendilerinin belirlemesi gerektiğini ifade etti.

Foto-Bölüm ile ilgili tartışmalarda *Subhanverdihanov*, tüm diğer işlevsiz kalan Bölümlerle ilgili de konuşulması gerektiğini söyledi. *Aleksandroviç* ise bu işe Kurulun bakmasını önerdi.

Çoban-zade, Türkoloji Bölümü'nün 3 komisyona ayrılmasını önerdi: Tarihi-Etnografik, Edebiyat-Tenkit ve Folklor. Ayrıca yeni bütçeye, bölümün Azerbaycan üzerine gezi planlarının da eklenmesini istedi.

Cemiyetin başkanlığı seçimi tartışmasında Prof. *Figurovski* eski başkanlığın resmi istefa vermemesinden dolayı yenisinin seçiminin doğru olmadığını söyledi. *Zifeld* ise bunun karşılığında, örneğin yoldaş Mehmed-zade'nin görevini yerine getirmek için zamanının ve olanaklarının olmadığını kendisine bildirdiğini ifade etti.

Toplantı sonunda Cemiyetin yeni başkanlığı seçildi. Başkanlık aşağıdakilerden oluştu: 2 başkan (Cebiyev ve Şahbazov) ve 3 yardımcıları (H. Sultanov, A. Aleksandroviç ve Blin(?)) Bu toplantıda seçilen yeni Bilim Kurulu 3 kişi olarak belirlendi: *R. Zifeldt, İzmailov ve Çoban-zade*.

Bu tutanaktan da Çobanzade'nin kurumsallaşmayı önemsemediği görülmektedir. Başkanlığın bulunmaması, görev dağılımının doğru yapılmadığı, aynı işleri değişik komisyonların yürüttüğü bir ortamda işlerin yürüyemeyeceğine dikkak çeken Çobanzade, gerekirse Bilim kurulundan ve Türkoloji Bölüm Başkanı görevinden alınmasını ve ona belli bir sorumluluk verilmesini istemektedir. Türkoloji Şubesinin Tarihi-Etnografik, Edebiyat-Tenkit ve Folklor olarak üç gruba bölünmesini de yine Çobanzade önermektedir. Toplantıda yenilenen Bilim Kuruluna Çobanzade yeniden seçilmektedir.

*Tutanak*⁵

Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti Başkanlığı'nın toplantısı / 26 Ağustos 1928.

Katılımcılar: H. Sultanov, A. Zifeldt, Apresov, Prof. Çoban-zade, Vezirov, Bertselius, Subhanverdihanov, Sudakov, Dalavasser.

⁵ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 6, Yaprak 5.

Elnur Ağayev

Oturum Başkanı: H. Sultanov,

Sekreter: Dalavasser

Gündem: Başkanlık, Astronomi komisyonu, Azerbaycan Tarihi ile ilgili SSCB Merkezi Arşivi'nde bulunan belgelerin toplanması, Cemiyetin planına Yakın Doğu ile ilgili bilimsel çalışmaları dâhil etmek, II. Ülkeşinaslık Kurultayı'nın çağırılması, cemiyetin yayınlarının listesini yayımlamak, yayınlara telif miktarının belirlenmesi.

Yoldaş H. Sultanov'un önerisiyle yoldaş Apresov Cemiyet yönetimine kabul edildi.

Yoldaş Sudakov Astronomi Bölümünün Nijni Novgoroda seferinden bahs etti. Ayrıca oradaki önemli bilim adamlarının Bakü'de rasathanenin kurulmasının gerekliliğini vurguladıklarını söyledi. Astronomi Bölümü, yerinde incelemelerde bulunmak ve ayrıntıları görüşmek için konunun uzmanı Prof. Pokrovski'nin Bakü'ye davet edilmesini önerdi. *Yoldaş Zifeld* de bu fikri destekledi fakat şu uyarıda da bulundu: Cemiyetin rasathane kurma gücü bulunmamaktadır ama bu konuda girişimi üzerine alabilir. Benzer girişimi cemiyet daha önce Umumittifak Türkoloji Kurultayı için de yapmıştı. Toplantıda Bakü'de rasathane açmak konusunu uygun görüldü. H. Sultanov ve A. Zifeldt bu konuda hükümete iletmek üzere bir bildiri notu hazırlamak için görevlendirildi. Gerekli masrafların cemiyet tarafından karşılanması uygun görüldü.

Azerbaycan Tarihi ile ilgili, SSCB Merkezi Arşivinde bulunan belgelerin toplanması konusu görüşülürken *Çoban-zade*, çalışmalar için cemiyetin bünyesindeki bilim adamları kadrosunun yeterli olmadığını belirtti.

Yoldaş Apresov Yakın Doğu ülkelerinin incelenmesinin önemini vurguladı ve bu konuda cemiyetin faaliyette bulunması gerektiğini söyledi. Bu doğrultuda *Apresov, H. Sultanov, A. Zifeldt*'den oluşan bir komisyon oluşturuldu.

Cemiyetin yayınları ve ödenecek telif ücretleri konusunda da karar alındı.

1924 yılında çağrılan I. Ülkeşinaslık Kurultayı'ndan 4 yıl geçtiğinden, cemiyetin 5. yılını kutlamasına denk gelecek şekilde 2 Kasım'da II. Ülkeşinaslık Kurultayı'nın yapılması için hazırlıkların yapılması kararı alındı. Bunun için komisyon kuruldu. Komisyonda *Zifeldt, Prof. Çobanzade, Vezirov, Subhanverdihanov* ve *Alekperov* yer aldı.

Tutanaktaki bilgiye göre toplantı katılımcıları arasında bulunan *Çobanzade*, Azerbaycan Tarihi ile ilgili SSCB Merkezi Arşivinde bulunan belgelerin toplanması için cemiyetin bünyesindeki bilim adamları kadrosunun yeterli olmadığına dikkat çekti. Ayrıca 2 Kasım 1928 tarihinde II. Ülkeşinaslık Kurultayı'nın yapılması için oluşturulan komisyona seçildi.

*Tutanak no.*⁶

Azerbaycan'ı Tedkik ve Tetebbu Cemiyeti Başkanlığı'nın toplantısı / 1 Ekim 1928.

Katılımcılar: H. Sultanov, İ. İ. Meşaninov, Prof. Çoban-zade, A. Vezirov, C. Kazımov, A. R. Zifeldt, Zeynallı, M. Şahbazov, S. L. Bertselius ve F. Şabanov.

⁶ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 6, Yaprak 6-8;

Elnur Ağayev

Gündem: 1. Cemiyet'in denetimi, 2. Denetimle ilgili olarak kadro sorunu, 3. Hudud Haricindeki Şark Bölümü hakkında-konuşmacı Apresov, 4. Prof. İ. İ. Meşaninov'un bölgelerdeki kazı gezileri hakkında, 5. Sovyet-Norveç Ekspedisyonu hakkında-konuşmacı A. R. Zifeldt, 6. İ. Hasanov'un çalışmaları hakkında, 7. Bazı bürolara kredi verilmesi hakkında, 8. Cemiyet'in eşyaları hakkında.

Başkan: H. Sultanov

Sekreter: F. Şabanov.

Cemiyetin işlerinde aksaklıkların, vurdumduymazlıkların, yönetimde yetersizliklerin vurgulandığı bir toplantıdır. (Hemid Sultanov, sert ve eleştirel konuşmasını yapar.)

Cemiyetin işlerinin denetlenmesi için denetleme komisyonu oluşturuldu.

Konulardan biri de denetlenme ilgili olarak kadrolar işine bakılmasıdır.

Burada *Çoban-zade* özellikle kadro belirlenmesinde bölüm ve komisyonların ihtiyacı dikkate alınarak atamaların yapılmasını önerdi. Her Bölüm ve komisyonun kadro ihtiyaçlarını kısa zamanda merkeze bildirmeleri konusunda karar alındı.

Toplantıda, Hudud Haricindeki Şark Bölümü'nün kurulması kararlaştırıldı. Buna göre aşağıdaki heyette bir başkanlık oluşturuldu: H. Sultanov, A. R. Zifeldt ve Andresov, sekreter: Şahbazov.

Prof. Meşaninov'un bölgelerde kazı yapması ile ilgili, cemiyetin bürolarının işlerini sorgulanması gibi konular da görüşüldü.

Ayrıca cemiyetin demirbaş eşyalarının listesinin yeniden hazırlanması, kontrol edilmesi için de A. Şahbazov, F. Şabanov, S. L. Bertselius'ten oluşan komisyon kuruldu:

Toplantıda Çobanzade, kadro atamasının keyfi değil, öncelikle cemiyetin bölüm ve komisyonların bu konudaki taleplerinin/ihtiyaçlarının alınması ve buna göre atamaların yapılmasını önermektedir. Toplantıda bu doğrultuda da karar alındı. Bu da Çobanzade'nin daha önce de dile getirdiği kurumsallaşma, ihtiyaçlara göre hareket etme prensipleriyle örtüşmektedir.

Tutanak no. 23/25⁷

Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti Tarih-Efnografya Bölümü Yafetidologiya Derneği'nin Toplantısı / 20 Kasım 1928, Bakü.

Katılımcılar: A. R. Zifeldt, A. Subhanverdihanov, V. Hulufly, Aleksandroviç, D. A. Fituni, Halid-Said, Amirhanova, Bolubekov, Avetikov, Volkov, Şabanov.

Gündem: Avetinov'un "Kaspiler Hakkında" bildirisi.

Avetinov'un Kaspiler'le ilgili bildirisi dinlendi.

Toplantısının ikinci gündemi olarak teşkilat sorunlarına bakıldı.

Son kısımda ise sonraki toplantılarda bazı bildirilerin sunulması öngörüldü. Bu bildirilerden biri de şu başlığı taşıyordu: Çobanzade: "Azerbaycan-Türk dilinde Kuzey ve Güney Elementleri".

⁷ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 1, Yaprak 207-208.

Elnur Ağayev

Toplantıda, ilerideki dönemde Çobanzade'nin "Azerbaycan-Türk Dilinde Kuzey ve Güney Elementleri" konusunda bildiri sunacağı öngörüldü. Fakat ulaşılan belgelerden böyle bir bildiriye sunup sunmadığını tespit etmek mümkün olmadı.

*Tutanak no.*⁸

Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti Türkoloji Bölümü'nün Toplantısı / 23 Kasım 1928 /Cuma/ Bakü.

Katılımcılar: Prof. Çoban-zade, İskenderli, Emin-Abid, Eminbeyli, V. Hulufli, A. Ahverdov, Sadullayev, A. Subhanverdihanov, M. Salamov, A. Triniç, F. Şabanov, Prof. Gubaydullin, A. R. Zifeldt.

Gündem: 1. Konuşmacı Prof. B. Çoban-zade: "Rusya Türkolojisinin Çağdaş Durumu"

2. Sözlük komisyonunun faaliyeti,
3. Teşkilat meseleleri.

Başkan: B. Çoban-zade,

Sekreter: F. Şabanov

Başladı: Gündüz saat 11,

Bitti: Gündüz saat

1.10

Çobanzade konuşmasında kısaca SSCB'de Türkolojinin çağdaş durumu üzerinde durdu, esas dikkati ise A. N. Samoyloviç'in çalışmalarına yöneltti.

Çoban-zade, Prof. Samoyloviç'in Ekim İhtilali öncesi ve sonrasında Türkoloji üzerine yaptığı bilimsel çalışmalarının özelliklerini ortaya koydu ve ayrıca Türk halkının varlığı ve dili üzerine yaptığı çalışmalarının önemine vurgu yaptı.

Profesörün 1923-24 yıllarında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Şarkiyatçılık Fakültesi'nde ve Bakü Maarif Evi'nde Türkoloji üzerine yaptığı konuşmalarını da hatırlatan Çoban-zade, Samoyloviç'in Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti'nin organize ettiği toplantılarda yer aldığını ve özellikle de I. Türkoloji Kurultayı'nın düzenlenmesini savunduğuna dikkat çekti.

Konuşmasının sonunda Çoban-zade, Samoyloviç'in bilimsel çalışmalarının 25. yıldönümünün tamamlandığını hatırlattı ve bunun Azerbaycan'da da bilimsel merkezlerde törenlerle anılması gerektiğini söyledi.

Samoyloviç'in çalışmalarının 25. yıldönümünün kutlanması konusunun görüşülmesinde V. Xulufli, A. Ahverdov, A. Tagi-zade, Prof. Gubaydullin, A. R. Zifeldt yer aldılar.

Çoban-zade'nin konuşması ve görüşmeler/tartışmalar sonunda aşağıdaki kararlar alındı:

1. Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti A. N. Samoyloviç'in şerefine tören düzenlemeyi, ertelenmesi mümkün olmayan vacip bir görev olarak görmektedir.

2. A. N. Samoyloviç'in ilmi faaliyetinin 25. yılı Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti ve Azerbaycan Devlet Üniversitesi Şarkiyatçılık Fakültesi'nin ortak düzenleyeceği bilimsel toplantıyla kutlansın.

3. A. N. Samoyloviç'in bilimsel faaliyeti ile ilgili Çobanzade geniş bir konuşma metni hazırlasın.

⁸ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 8, Yaprak 2.

Elnur Ağayev

4. Kutlamadan sonra yubilyara tebrik telegramı gönderilsin.

5. Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebbu Cemiyeti Başkanlığı'ndan, Cemiyetin Haberleri dergisinin 8. sayısının A. N. Samoyloviç özel sayısı olarak yayınlanması isteğinde bulunulsun.

6. Kutlama günü yerel gazetelerde A. N. Samoyloviç'le ilgili yazılar, makaleler yayınlaması işini görüşmek için yoldaş Tağı-zade görevlendirilsin.

Sözlük komisyonun işiyle ilgili yapılan toplantıda Veli Xuluflu bilgi verdi.

Karar: 1. Canlı/konuşulan Türk dilinin *Büyük* sözlüğünün yayınlanması işi önemli görülsün: 2. Veli Xuluflu önümüzdeki Cuma günü komisyonun faaliyeti ile ilgili geniş bilgi versin.

Toplantıda Teşkilat meseleleri görüşüldüğünde, Çoban-zade Bölümün daimi başkanlığının seçilmesini önerdi. Bu öneri doğrultusunda aşağıdakilerden oluşan daimi başkanlık seçildi: Başkan B. Çoban-zade, yardımcısı: Xuluflu, sekreter: A. Tağı-zade.

Çobanzade, toplantıda ünlü Rusya Türkologu Samoyloviç'in bilimsel çalışmalarının 25. yılı dolayısıyla "Rusya Türkolojisinin Çağdaş Durumu" isimli bildirisini sundu. Bu bildiride Çobanzade Samoyloviç örneğinde, Ekim İhtilali öncesi ve sonrasında Rusya'da Türkoloji üzerine yapılan çalışmalardan hareketle Rusya Türkolojisinin çağdaş durumundaki olumlu gelişmelere dikkatleri çekti.⁹

Toplantıda Çobanzade, ayrıca yine kurumsallaşma konusuna dikkat çekti ve Cemiyet'in bölümlerine daimi başkanlarının seçilmesini önerdi. Bu doğrultuda yapılan seçim sonucunda da Çobanzade Türkoloji Bölümü başkanı seçildi.

Tutanak¹⁰

Azerbaycan SSC'yi Öğrenme Cemiyeti Türkoloji Bölümü Sözlük komisyonunun toplantısı / 3 Ocak 1929

Katılımcılar: Prof. N. İ. Aşmarin, B. Çoban-zade, N. F. Yakovlev, A. R. Zifeldt, A. Tağı-zade, V. Hulufu, İ. Hasanov ve D. Efendi-zade.

Gündem: 1. Sözlüğün sorunları
2. Güncel konular

Başkan: Prof. Çoban-zade,

Sekreter: A. Tağı-zade

1. Sözlüğün karakter ve türü üzerine

Prof. Aşmarin: Sözlüğün karakteri ve tipi sözlüğün programı hazırlanırken belirlenmişti. Yani burada Azerbaycan halkının canlı konuşma dili esas alınmalıdır. Geniş halk kitlesi tarafından anlaşılmayan/onlara malum olmayan edebî sözler dâhil edilmemelidir.

Prof. Yakovlev: Sözlük oluşturma konusundaki sorunlar günümüzde genel olarak SSCB'nin tüm halklarında görülmektedir. Sözlük hazırlanırken bu alanda var olan tüm metot ve formalardan istifade etmek gerekiyor. Sözlük, dilin tüm zenginliklerini göstermelidir. İlmî terminolojinin hazırlanmasına fayda sağlanmalıdır. Onda aynı zamanda tüm edebî sözler yer almalıdır.

⁹ Aynı yıl Çobanzade'nin Samoiloviç'le ilgili aşağıdaki makalesi yayımlandı: Bekir Çobanzade, "Profesör A. N. Samoiloviç", Maarif İşleri, sayı 7-8, 1928, s. 80-86.

¹⁰ ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 26, Yaprak 7.

Elnur Ağayev

Zifeldt: Biz başından beri halk konuşma dili (lehçe, ağız) esasına dayalı sözlük hazırlamayı düşündük. Sözlüğe edebî terimlerin dâhil edilmesini gerekli görmüyorum. Ayrıca bu iş için özel terminoloji komitesi olduğunu da unutmamalım.

Prof. Çoban-zade: Edebî sözlüğün hazırlanması işinin çok karmaşık olduğu görülmektedir. Çünkü bu alandaki sorunlar daha yeterli düzeyde öğrenilmemiştir. Hazırlanan sözlüğün canlı dille sınırlı tutulmasını öneriyorum.

Bu konuyla ilgili şu karar alındı: Sözlük Azerbaycan halkının canlı konuşma dili ile sınırlandırılmalı.

2. Etimolojik Analiz

Prof. Aşmarin, Azerbaycan dilinin yeterli derecede öğrenilmediğine dikkat çekerek, bu durumda etimolojik analizin yapılması için gerekliliğin olmadığını ifade etti. Ona göre şimdiki durumda bu işe girişmek işimizi hem zorlaştırır ve hem de yavaşlatır, buna ise şimdi gerek yoktur.

Karar: Etimolojik ilkeler uygulanmasından şimilik vazgeçilsin.

3. Sözlüğün transkripsiyonu üzerine

Prof. Aşmarin: Bilimsel transkripsiyonu tam ve kesinliğiyle burada uygulamak çok zor bir görev olacaktır. Ama yine de sözlüğün hazırlanmasında bazı esas ses özelliklerini dikkate almak gerekir. Bundan dolayı da bu özellikleri dikkate alan yaklaşık bir kural ve sınırlar belirlemek gerekir.

Prof. Çoban-zade, bu işin zorluğunu gözönünde bulundurarak bilimsel transkripsiyondan vazgeçilmesini önerdi.

Prof. Zifeldt, Bazı genel işaretlerin (uzunluk, kısalık vb.'lerini ifade etmek için) uygulanmasını gerekli gördü ve transkripsiyon için Azerbaycan alfabesini değil, birleştiricilerin esas alınmasını önerdi.

Prof. Çoban-zade, birleştirici alfabelerin uygulanmasını doğru bulmadı; aynı zamanda uzun ve kısalık bildiren işaretlerin uygulanmamasını istedi.

Tagı-zade: Sözlük bilimsel karakteri olan ve dili öğrenmek, terminolojiyi hazırlamak, yazım kurallarını vb.'lerini düzenlemek için önem taşımaktadır. Bunun için de sadece uzun ve kısaltmaları düzeltmeyi değil, ilmî transkripsiyonunu kabul etmek gerekiyor.

Xuluflu, birleştirici alfabelerin kabulüne itiraz etti.

Hasanov, bilimsel transkripsiyonun kabulünün karışık ve zor olduğunu bildirdi, kelimelerde vurgunun belirtilmesini gerekli buldu.

Prof. Aşmarin, kısa ünlülerin/seslilerin uygulanmama olasılığını tartışmadan, uzun ünlülerin belirtilmesinin gerekli olduğunu düşünmektedir.

Karar: 1. Sözlük için Azerbaycan'da kabul edilen yeni alfabeyi kabul etmek.

Azerbaycan Türk dilinin sözlüğünün hazırlanmasının görüşüldüğü toplantıda Çobanzade, sözlüğün karakteri ve türü tartışması sürerken, alandaki sorunların daha yeterli düzeyde öğrenilmemesinden dolayı edebî sözlüğün hazırlanması işinin karmaşık olduğuna dikkat çekti ve bunun yerine canlı halk dilinin esas kabul edilmesini önerdi. Sözlüğün transkripsiyonu tartışmasında da Çobanzade, işin zorluğunu gözönünde bulundurarak bilimsel transkripsiyondan vazgeçilmesini önerdi ve ayrıca birleştirici

Elnur Ağayev

alfabelerin uygulanmasını doğru bulmadı; aynı zamanda uzun ve kısalık bildiren işaretlerin uygulanmamasını istedi.

Tutanak¹¹

Azerbaycan'ı Tedkik ve Tetebbu Cemiyeti Yafetidologiya Derneği'nin Türkoloji Bölümü ile ortak toplantısı / 5 Ocak 1929

Katılımcılar: Prof. Çoban-zade, A. R. Zifeldt, Prof. Aşmarin, İ. Cafer-zade, A. Tağı-zade, A. Subhanverdihanov, V. Hulufu, F. Ağa-zade, D. Axund-zade ve Şabanov ve diğerleri (20 kişi).

Oturum Başkanı: Çoban-zade, *Sekreterler:* A. Tağı-zade ve F. Şabanov

Gündem: Prof. N. F. Yakovlev'in "Anlayışa Bağlı Olarak Gelişen Kelimelerin Diyalektiği" bildirisi.

Çoban-zade toplantıda oturum başkanıdır.

Umumiittifak Merkezi Yeni Türk Alfabeti Komitesi ve Azerbaycan'ı Tedkik ve Tetebbu Cemiyeti Türkoloji Bölümü'nün ortak toplantısı / 9 Ocak 1929.¹²

Katılımcılar: Prof. Çoban-zade, Prof. Yakovlev, Prof. Aşmarin, Aga-zade F., Tağı-zade A., Hasanov İ., Karakaşlı K., Hulufu V. ve Zifeldt A. R.

Gündem: 1. Prof. N. F. Yakovlev'in "Tekmilleştirilmiş Yeni Dağlı¹³ Alfabeti" konulu konuşması

Çoban-zade toplantıda oturum başkanlığı yapmıştır.

Tutanak¹⁴

Azerbaycan'ı Tedkik ve Tetebbu Cemiyeti'nin Türkoloji Bölümü ile Yafetidoloji Derneği'nin Ortak Toplantısı, 23 Nisan 1929.

Katılımcılar: Prof. B. Çoban-zade, Prof. V. B. Miller, R. O. Şor, A. R. Zifeldt, M. Khalfin, S. İsgenderli, F. Agazade, V. Hulufu, A. Subhanverdihanov, Abrurrahmanov, Halid-Said, Bağirov, Tağı-zade, Feyzulli, F. Şabanov.

Konu: R. O. Şor'un: Doğu Halkları Dillerinin Fonetik İncelemelerindeki Yaklaşım Sorunları

Başkan: B. Çoban-zade

Sekreter: F. Şabanov

Şor'un konuşmasından sonra B. Çoban-zade. V. B. Miller, A. R. Zifeldt, A. Tağı-zade vb. konuyla ilgili görüşlerini söylediler.

B. Çoban-zade: Şimdiye kadar Doğu dilleri üzerine yapılan incelemeler esasen ilkel şekilde yapılmıştır. Şor'un konuşmasından sonra, bu konuşmaya dayanarak bilimsel çalışmalar yapılabilir. Geç kalmadan tüm kaynakları ve bölümü Türk dillerini, genelde tüm Doğu dillerini incelemeye yönelmeliyiz. Ayrıca bölümün ileriki yıllarda Türk-tatar dillerine yöneleceğinden umutluyum.

¹¹ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 1, Yaprak 211.

¹²ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 26, Yaprak 11.

¹³ Dağ Yahudileri

¹⁴ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 8, Yaprak 4-5.

Elnur Ağayev

Prof. Miller de, konuşmasında şimdiye kadarki yaklaşımlarla dillerdeki seslerle ilgili yeterince sonuç almak mümkün olmadığını, Çoban-zade'nin de ifade ettiği gibi ancak bu yeni metot-yaklaşımla Tatar ve İran, aynı zamanda diğer halkların dillerinin ses yapısını incelemenin mümkün olacağını vurguladı.

A.R. Zifeldt, Şor'un Azerbaycanda genç dilbilimcilerle çalışmalarını önemli gördü.

Konuşmalar üzerine Şor da Lingvistikanın bilimsel zemine oturtulması gerektiğinden bahs etti. Bu yapılmadığı takdirde çok iyi saha çalışmaları yapılmasına rağmen istenilen sonucun alınamayacağına dikkat çekti. Buna Aşmari'nin Nuha diyalekti çalışmasını örnek gösterdi.

Çobanzade, şimdiye kadar yapılan Türk dilinin de dâhil olduğu Doğu dilleri incelemelerini ilkel buluyor ve bunda sonra genelde Doğu dilleri özelde ise Türk-Tatar dilinin incelenmelerine yönelmesi gerektiğine dikkat çeker.

*Azerbaycanı Tedkik ve Tetebbu Cemiyeti Başkanlığı'nın Toplantısı / 26 Mayıs 1929*¹⁵

Yayın kurulu sekreteri Bertselius Cemiyet'in yayınları ile ilgili konuşma yaptı. Konuşma etrafında tartışmada Çobanzade de iştirak etti.

*Tutanak no*¹⁶

Azerbaycan'ı Tedkik ve Tetebbu Cemiyeti'nin Türkoloji Bölümü'nün Toplantısı/ 3 Haziran 1929

Katılımcılar: B. Çoban-zade (Başkan), Hulufu (Sözlük komisyonu başkanı), Zeynallı (Folklor komisyonu başkanı), Aliev (Sözlük komisyonu sekreteri), Vezirov Y. (Folklor komisyonu sekreteri), Tağı-zade A. (Bölüm üyesi), A. R. Zifeldt (Cemiyetin Bilim Sekreteri) ve F. Şabanov (Bölümün Sekreteri).

Katılmayanlar: Edebiyat Komisyonu başkanı A. Ahverdov ve Karakaşlı

Gündem:

- 1.Bölümün 1928/29 yılı bütçesinin onaylanması,
2. Yaz işleri hakkında,
- 3.1929/30 yılı planının esasları üzerine
4. Güncel konular.

Başkanı: Prof. B. Çoban-zade,

Sekreter: F. Şabanov.

Başladı: 6.30,

Bitti: 9.15

Çoban-zade 1929/30 yılı planının esasları üzerine konuşma yaptı. Konuşması üzerine aşağıdaki karar alındı:

1. Azerbaycan'ı Tedkik ve Tetebbu Cemiyeti'nden Devlet İlmî-Tedkikat Enstitüsü'ne geçiş sürecinde Türkoloji Bölümü ve komisyonların yapısı da değiştirilsin. Türkoloji Bölümü amacına uygun olarak ayrı bağımsız bir merkeze çevrilsin, komisyonlar ise onun yanında bölüme dönüştürülsünler. Böylece bölüm yöneticileri (eski komisyon başkanları) işlerini ciddi şekilde yürütsünler ve cemiyetin Türkoloji merkezinin faaliyet planlarına destek versinler.

¹⁵ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 27, Yaprak 19.

¹⁶ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 8, Yaprak 7-12.

Elnur Ağayev

2. Cemiyetini başkanlığından talep edilsin ki ilimle uğraşan yeni yetenekli gençleri merkeze çağırsın ve ayrıca Azerbaycan haricinde olsa bile bu alandaki uzmanların faaliyetlerini takip etsin.

Türkoloji Merkezi Başkanlık Heyeti'nin verdiği işleri yerine getirenler, gerek yönetici veya gerekse işe yeni başlayanlar olsun, iş karşılığında ödüllendirilsinler.

3. İşlerin verimli bir şekilde yürütülmesi için merkez coğrafi bölümlere yapsın: bir bölge tüm yönleriyle (dilbilim, folklor, edebiyat tarihi vb. yönleriyle) incelendikten sonra diğer bir bölgeye geçilsin. Burada önceden hazırlanan plan dışında tesadüfen ele geçen kaynaklar, ilmî çalışmalar da ihmal edilmemelidir.

4. 1929/30 yılından itibaren bölümün işlerinin koordineli yürütmesi için plan yapılırken diğer bölümlerle de (özellikle Tarih, Ekonomi bölümleri ile) irtibat kurulsun. Bunun için de bölümlerin çalışma planları hazırlanırken olayların kronolojisi de dikkate alınsın. Örneğin, önce Moğol dönemi, sonra da Selçuklu dönemi incelensin.

5. Komisyon başkanları bir hafta zarfında buradaki konuşmalara uygun olarak çalışma planlarını yapsınlar ve Bölüm Başkanlık Heyeti'ne teslim etsinler.

6. Davet edilen ülke delegeleri (Ermenistan, Gürcistan, Dağıstan) ve bölümün bölge başkanlarının katılımıyla bir iş toplantısının düzenlenmesi düşünülebilir.

Toplantının Sözlük bölümünün konuları görüşülürken B. Çoban-zade ve Veli Hulufu sözlükler için yapılan Almancadan ve Rusçadan çevirilerin redaktörleri olarak atandılar.

Çobanzade, cemiyet çalışmalarında işlerin koordineli yürütmesi için bölümleri arasında irtibatın kurulmasını öneriyor. Bu öneri aynı zamanda disiplinler arası bir çalışmanın da işaretini vermektedir. Ayrıca, Çobanzade'ye göre çalışma planı hazırlanırken olayların kronolojisinin dikkate alınması işleri makul sürede ve verimli sürdürmeyi sağlar. Örneğin, önce Moğol dönemi, sonra da Selçuklu dönemi incelensin.

1929 yılında Azerbaycan'ı Tedkik ve Tettebu Cemiyeti isim ve şekil değiştirip Azerbaycan Devlet İlmî Tedkikat Enstitüsü adını aldı. Dolayısıyla Çobanzade de dâhil olmak üzere bir kısım bilim adamına aşağıdaki şekilde yazı gönderilerek eski kurumun ellerinde kalmış eşyalarının teslim edilmesi istenmektedir:

Azerbaycan Merkezi İcraiye Komitesi yanında Azerbaycan'ı Öğrenen Cemiyet /18 Haziran 1929, yazı no. 302/1-7¹⁷

Yoldaş Çoban-zade, Zeynallı, Musahanlı, Emin-Abid, Fituna, Dalavasser, Axverd., Cabbar Efendi, Subxanver.

Azerbaycan'ı Öğrenme Cemiyeti sizden rica ediyor, 1923-29 yılları arasında çalıştığınız dönemde cemiyetin sizde kalan eşyaları varsa, onları öğrenci-uygulayıcılar olan S. Aşurbeyli ve M. Selimxanova'ya teslim edebilirsiniz.

Cemiyetin İşler Yöneticisi M. Salamov.

Aşağıda sunulan diğer belgede Çobanzade'nin gençleri desteklediği görülmektedir:

Azerbaycanı Öğrenme Cemiyeti Merkez Bürosunun toplantısı / 11 Eylül 1929¹⁸

¹⁷ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 10, Yaprak 42.

Elnur Ağayev

Katılımcılar: H. Cebiyev, Apresov, Zifeldt, Kazımov, Tagı-Şahbazi, Prof. Gubaydullin, Prof. Çoban-zade, Bukilen, V. Hulufu, Sabdullayev, Zeynallı, Elekberov, Şahbazov, A. Tagı-zade, Salamov, Petruşevski, prof. Figurovski, Rafabekov, Amirhanov

Gündem: Hudut Haricindeki Şark Bürosunun faaliyet raporu
Dağıstanla Bilimsel ilişkiler hakkında konuşma
Prof. Çoban-zade'nin Kabardi, Balkar ve Karaçay seferi hakkında

malumat,

Yayımlarla ilgili rapor
Günlük konular.

Başkan: H. Cebiyev, *Sekreter:* Salamov
Hudud Haricindeki Şark Bürosu başkanı Apresov'un, komisyonlarının faaliyetleri ile ilgili bilgi vermesiyle konuşmalar başlar.

Çobanzade de dinleyenler arasındadır.

Prof. B. Çobanzade de Kabardi, Balkar ve Karaçaya yaptığı seferiyle ilgili bilgi aktardı. Oradaki genç bilim adamlarıyla görüşünden bahsetti ve Dağıstanlı genç bilim adamlarının cemiyete üye yapılmasını önerdi. Özellikle iki isim, Hacıbeyov (Lezgi) ve Şamxalov (Avar) isimleri üzerinde durdu. Notların aktarımından sonra, bundan sonra Kuzey Kafkas halklarıyla ilişkilerin geliştirilmesi konusunda karar kabul edildi. Ayrıca Çobanzade'nin önerdiği isimlerin cemiyete üye yapılması konusunda da karar oluştu.

Toplantıda son olarak Mirze Şefi ile ilgili Cebiyev konuştu. Daha sonra Mirze Şefi ile ilgili yazılan Almanca ve Rusça yazıların toplanması, bu yazıların kısa sürede Türk diline çevrilmesi ve ayrıca Rusçada da yazarın hayatıyla ilgili kısa eleştiri yazılarının hazırlanması kararı alındı.

Kitabın hazırlanması ve redaksiyon işi için Çoban-zade ve Zeynallı görevlendirildi.

Çobanzade, sadece Azerbaycan'da değil, Azerbaycan haricinde olsa bile yetenekli gençlerin cemiyete çağrılmasından ve yaptığı çalışmalarının izlenmesinden yanadır. Kendisi Kabardi, Balkar ve Karaçay'a seferi zamanı karşılaştığı Hacıbeyov (Lezgi) ve Şamhalov (Avar) soyadlı iki genç bilim adamının cemiyete üye yapılmasına muvaffak olmuştur. Ayrıca bu toplantıda, Mirze Şefi Vazeh ile ilgili hazırlanacak kitap için Çobanzade Hanefi Zeynallı ile beraber görevlendiriyorlar.

Azerbaycan'ı Öğrenme Cemiyeti Merkez Bürosunun toplantısı / 18 Eylül 1929¹⁹

Komsiyon ve günlük işlerin görüşüldüğü bir toplantıdır.

Meşaninov, Gence'de yapacakları arkeoloji gezi hakkında bilgi verdi, bu gezinin 2 hafta süreceğini ve Ekim ayının ilk haftasında sonlanacağını söyledi.

Çobanzade de bu toplantıda iştirak ediyor.

Azerbaycan'ı Öğrenme Cemiyeti Merkez Bürosu'nun Toplantısı / 25 Eylül 1929²⁰

¹⁸ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 27, Yaprak 35.

¹⁹ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 27, Yaprak 37.

²⁰ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 27, Yaprak 39.

Elnur Ağayev

Çobanzade iştirak ediyor.

Azerbaycan'ın bölgelerinde çalışmaların sürdürülmesi gerekliliğini savunuyor ve destekliyor.

Bekir Çobanzade'nin cemiyetin toplantılarına katılımı yanında çeşitli vesilelerle de Cemiyet belgelerinde hatırlanmakta, ismi geçmektedir:

*Azerbaycan Merkezi İcraiye Komitesi Yanında Azerbaycan'ı Tedkik ve Tetebbu Cemiyeti'nin 1926/1927 yılı Bilimsel Haaliyetleri Hakkında Rapor*²¹

Cemiyetin ayrı ayrı bölüm ve komisyonlarının faaliyetlerinin değerlendirildiği bu raporda Türkoloji Bölümü'nün Lengüistik Komisyonu'nun faaliyeti değerlendirilirken, Çoban-zade'nin cemiyet tarafından yayımlanan "Türk-Tatar Diyalektolojisi" kitabı özellikle vurgulanmaktadır. Bu kitabın geçmişte bu alanda bulunan boşluğu doldurduğuna ve Türkoloji ile tanışmak isteyen herkes için önemli bir kaynak olduğuna dikkat çekiliyor.

*ASSR'in 10. Yıldönümüne edebiyat listesi*²²

14 eserin ismi olan bu listede Çoban-zadenin iki eserinin de ismi geçiyor:

- I. *10 Yılda Yapılan Dil ve Edebiyat Çalışmalarının Sonuçları,*
- II. *Azerbaycan Edebiyatında Nasyonalizmden Enternasyonalizme*

Çobanzade'nin, aynı zamanda geleceği parlak olan gençlerin desteklenmesi için Halk Eğitim Komiserliği'ne yazı yazdığı da görülmektedir. Bunlardan biri aşağıdaki gibidir:

*Halk Eğitim Komiserliği'ne*²³

3 Ekim 1929 / No. 491

Cemiyetin Bilim sekreteri A. R. Zifeldt, Türkoloji Bölümü Başkanı B. Çobanzade ve cemiyet işlerinden sorumlu M. Salamov imzalarıyla yazılan mektupta, cemiyetin faaliyetinde, özellikle de Türkoloji Bölümü'nün faaliyetinde aktif görev alan, Sözlük komisyonunun aktiflerinden, cemiyet tarafından yayına hazırlanan canlı Azerbaycan Türk dilinin diyalektik sözlüğünün redaktörü Yusif Aliyev'in Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Pedagoji Fakültesi'ne kabulü rica edilmektedir. Aliyev'in bu alanda başarılı olacağına inandıkları vurgulanmaktadır.

Arşiv belgeleri arasında son olarak ünlü bilim adamı *Prof. İvan İvanoviç Meşaninov'un Bakü'den uğurlama törenine katılanlar listesinde Çoban-zade'nin adına da rastlanmaktadır.*²⁴

²¹ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 15, Yaprak 7.

²²ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 48, Yaprak 12.

²³ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 29, Yaprak 3.

²⁴ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 10, Yaprak 69.

Sonuç

Aktarılan belgeler ışığında Çobanzade'nin, cemiyetin faaliyetlerinde aşağıdaki bilimsel ve insani özellikleriyle iştirak ettiği görülmektedir. Çobanzade:

- Bir bilim adamı için önemli olan kaynak çalışmasının saha çalışmalarıyla desteklenmesini önemsiyor. Konu dil olunca canlı halk dilinden verilerin toplanması için bu çalışmaların önemine dikkat çekiyor.
- Türk Dilinin, Türk Edebiyat Tarihinin, Türk Dili Terminolojisinin sorunlarının öncelikle belirlenmesi ve buna göre çözümler üretilmesini istiyor.
- Yeni Türk Alfabesi'nin başarılı bir şekilde yayılmasına, çalışmalarıyla destek vermektedir.
- Bilimsel çalışmalar için kurumsallaşmayı önemli görmektedir. Kurum içinde görev dağılımını ve yapılacak işlerin sınırının belirlenmesini istiyor. Azerbaycan'da Türk-Tatar İlmî Araştırmalar Enstitüsü'nün kurulmasını öneriyor. Ayrıca kurumsallaşmada yeterli kadronun ayrılmasını da talep ediyor.
- Sadece Türk Dilinin araştırılması ile yetinmemekte, bilgi dairesini de düşünerek diğer Doğu dillerinin de araştırılmasını önemli bulmaktadır.
- Genç bilim adamlarının yetiştirilmelerini, eğitimlerini daha üst kademelerde devam ettirmelerini, Cemiyet'e üye yapılmalarını desteklemektedir.
- Cemiyet'in komisyonlarında, düzenleme kurullarında yer alıyor, toplantılarda oturum başkanlığı yapıyor, karşılama törenlerine katılıyor, bildirimler hazırlayıp ve sunuyor.

Kaynaklar

A. Arşiv Kaynakları

- ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 1, Yaprak 207-208, 211.
ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 5, Yaprak 2-3.
ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 6, Yaprak 5, 6-8.
ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 8, Yaprak 2, 4-5, 7-12.
ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 10, Yaprak 42, 69.
ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 13, Yaprak 2-3.
ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 15, Yaprak 7.
ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 26, Yaprak 7, 11.
ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 27, Yaprak 19, 35, 37, 39.
ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 29, Yaprak 3.
ARDA, Koleksiyon 389, Klasör 1, Dosya 48, Yaprak 12.

B. Makaleler

“Структура Общества Обследования и Изучения Азербайджана”, Известия Общества Обследования и Изучения Азербайджана, № 1, Баку 1925, с. 127-139.

AĞAYEV, Elnur, 2013, “Bekir Çobanzade'nin “Azerbaycan'ı Tedkik ve Tetebbu Cemiyeti”ndeki Faaliyetleri ve Islahatlar Üzerine Görüşleri”, Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, yıl 9, sayı 17, Bahar, s. 135-170.

ÇOBANZADE, Bekir, 1928, “Profesör A. N. Samoiloviç”, Maarif İşleri, sayı 7-8, s. 80-86.